

Posouzení diplomové práce *Moderní právní stát v kontextu Hegelových Základů filosofie práva* od Mgr. Martina Kolouška, Ph.D.

Hlavní směřování

Martin Koloušek (dále „autor“) si předsevzal prozkoumat Hegelův pojem státu a mj. jej vztáhnout k současnému právnímu státu. Práce je organicky členěna do čtyřech hlavních částí, v nichž se autor nejprve zabývá pojmem státu vůbec a dále především hlavními pojmy Hegelovy praktické filosofie, jakými jsou vůle či svoboda. Následně přechází k Hegelově politické filosofii. Zvláště zdůrazňuje členění hegelovského státu, přičemž se zaměřuje především na vztah občanské společnosti a státu samého (tj. moci legislativní a výkonné).

V ústřední IV. části tematizuje vybrané problémy Hegelovy nauky. Pozoruhodná je v tomto ohledu kapitola tematizující rozlišení tzv. policejního státu a právního státu a dále podkapitola „Dědictví Hegelovy nauky v současném uvažování o státu“. Pozornost si rovněž zasluhuje appendix, v němž autor vztahuje jednotlivé vhledy k současné pandemické krizi.

Obecně lze říct, že autor hegelovský stát v prvním kroku ostře vymezuje vůči soudobému státu, aby v druhém kroku ukázal jejich podobnosti. Autor si všímá aristotelského dědictví v Hegelově koncepci a zdůrazňuje Hegelův sklon připisovat státu péči o blaho jednotlivce. V tomto smyslu užívá pro hegelovský stát označení „policejní stát“, přičemž ihned upozorňuje, že toto označení má v dané době zcela jiné konotace než dnes. „Policejní stát“ je stát pečující o polis.

Ostatně je třeba zmínit, že Hegel si byl geneze slova policie vědom, a policii tak skutečně přisuzuje úkol velmi široký (policisté mají např. kontrolovat, zda funguje pouliční osvětlení a zjistí-li závadu, zjednávat její nápravu). V tomto pojetí jsou tak spíše jakýmsi terénními pracovníky. Policejní je tedy stát, který stojí na péči o blaho občana a o jeho životní prostor, což je – jak autor zdůrazňuje – v kolizi s tím, na čem hegelovský stát rovněž spočívá, a to na svobodě jednotlivce.

Autor dále poznamenává, že důrazy hegelovského a moderního právního státu jsou diametrálně odlišné. Moderní právní stát je státem omezujícím své pravomoci ve prospěch individua a nemá zasahovat do jeho blaha. Jak píše autor: „Je patrné, že zatímco Hegelův stát je definován vůlí, tedy mocí, stejně jako všemožné formy státu (např. monarchie, demokracie, aristokracie a další jsou určeny vládou), právní stát je definován naopak omezením vůle, omezením moci, omezením vlády“ (str. 32).

Po tomto odlišení policejního státu na straně jedné a moderního právního státu na straně druhé následuje autorův další rozhodující krok: tematizuje meze moderního právního státu a všímá si, že se v jeho základech skrývá strukturálně obdobný paradox jako v základech hegelovského státu. Tento paradox se týká především míry, v níž se moderní právní stát proměňuje ve stát pečující (tzv. welfare state), přičemž má zároveň dbát o svobodu jednotlivce, což jsou dva principy, které se snadno ocitají v kolizi, jak ostatně ukázala i současná pandemie.

Autor následně vyzdvihuje i strukturálně spřízněné obtíže hegelovského policejního státu na straně jedné a moderního právního na straně druhé. Na úrovni moderního právního státu se tyto rozpory ukazují v narůstajícím počtu lidských práv, které by stát měl hájit. Protože jdou však často proti sobě, hájit je tak zcela nemůže. Navíc sama lidská práva stojí v protikladu ke státní moci. Čím diferencovanější a komplexní je stát, který je navíc začleněn do nadnárodních celků, tím častěji se tyto principy ocitají v kolizi. Rozřešit tento paradox nelze, lze jej jen vydržet, přičemž k tomu mají přispívat především kvalitní úředníci a efektivní státní správa.

Zhodnocení

I.

Práci považuji za mimořádně zdařilou. Autor si vybral nesnadné téma, které je rozpínavé ve všech ohledech. Ztratit se lze v zákoutí Hegelovy filosofie i badatelské literatury. Skutečnost, že autor vystihl základní pilíře Hegelovy filosofie státu na relativně úsporné ploše, přitom velmi jasným, až průzračným jazykem, a navíc o nich nepojednal jako o historickém tématu, ale jako o živém problému, nelze dostatečně vyzdvihnout.

Ocenit je třeba rovněž to, že pojednání je prostoupeno podnětnými vhledy – ať už k hegelovskému státu či k modernímu zřízení, v němž žijeme. Důležitá je rovněž skutečnost, že autor prozíravě vystihl, jak podstatnou a veskrze pozitivní roli hraje v hegelovském státu byrokracie. Zde byl Hegel jasnozřivý a ač máme tendenci dnes na byrokracii pohlížet jako na cosi negativního, měl Hegel patrně pravdu, když v ní spatřoval samu infrastrukturu moderní (objektivní) duchovnosti (bez ohledu na to, jestli se nám to líbí či nikoli).

Po formální stránce nelze práci nic vytknout. Její sevřenost svědčí o autorově schopnosti vyjádřit se výstižně, přesně, a přitom bez rozvleklosti. Primární a sekundární literatura je vhodně zvolena a pojednání se čte výborně. Práce není zatížena pravopisnými chybami ani překlepy. Zmíním-li proto níže i některé kritické body, je třeba je číst na pozadí skutečnosti, že práce si vysoce cením.

II.

Autor v některých pasážích přistupuje k Hegelovým *Základům* jako k jazykové hře, jejíž pravidla a pojmy přijme, a pak s nimi pracuje, aniž by tyto pojmy samé rozvíjel, a třeba i zpochybňoval jejich patříčnost.

Tento postup má své klady. Každá filosofie vychází z některých předpokladů a pakliže čtenář či interpret nevynaloží základní vsřícnost, většinou se pouští do povrchní a bezcenné kritiky. Je tak mimo veškerou pochybnost, že každý interpret musí na pravidla hry přistoupit. Na druhou stranu je třeba tyto pojmy rovněž reflektovat, přibližovat, i kriticky promyšlet. Autor to povětšinou dělá. Občas se však příliš spolehne na pravidla hry. Patrné je to třeba na autorově koncepci filosofie dějin. Ta je extrémně nesamozřejmá, a tak bylo by vhodné, aby ji autor rozvinul. Autor zcela správně píše, že Hegel podává „představu dějin jakožto procesu, ve kterém se rozvíjí světový, obecný duch, a to směrem ke svobodě“ (str. 28). Ale bylo by dobré dodat: Co je principem tohoto dějinného pohybu? A co je to za svobodu, k níž směřujeme?

Zčásti s tím souvisí druhý kritický bod. Z autorova popisu státu, ostatně i z načrtnutého srovnání hegelovského a aristotelského státu, by si čtenář mohl odnést, že Hegelovi šlo primárně o stát či společenství, zkrátka o celek. To není nepravda. Ale přece jen sem vstupují důležité ohledy, které by bylo záhodno zvážit. Vůči starověkým koncepcím se Hegel soustavně vymezuje, a to proto, že zde svoboda jednotlivce nebyla dostatečně zohledněna. Říká, že osou, kolem níž se točí moderní doba, je subjektivní svoboda jednotlivce.¹

Někteří interpreti proto v Hegelovi spatřují spíše myslitele, který klade důraz na svobodu jednotlivce než na celek – ten totiž vpsled slouží jen k vyjádření svobody jednotlivce. Ostatně důležitý je i kontext, v kterém Hegel píše: svou teorií reaguje na Fichtovu koncepci státu, v níž hraje rozhodující roli masivní přerozdělování, uzavřenost státu a podřízenost jedince. Z této koncepce si Hegel v Předmluvě k *Základům* tropí legraci, když poznamenává, že podle Fichta je každý občan hned podezřelým a příliš pedantské se mu zdá vyžadovat po občanech, aby u sebe měli vždy doklady se „zakresleným portrétem“.² Fichtův důraz na důslednost a absolutní pořádek nazývá „ultramoudrostí“.³ Oproti tomu integruje Hegel do své koncepce tzv. občanskou společnost, v níž člověk může volně a zcela legitimně žít svou

¹ G. W. F. Hegel, *Základy filosofie práva*, přel. J. Kudrna, Praha 1992, str. 30.

² Tamtéž, str. 30.

³ Tamtéž.

libovůli, dokonce sobeckost. Sem vstupuje i veskrze pozitivní rozvinutí Smithovy nauky o bohatství tkvící jednak v práci, konkrétněji v dělbě práce, ale rovněž v sobectví.⁴

Tato poznámka nakonec souvisí i se zmínkou o nedostatečně rozvinuté Hegelově koncepci dějin: Dějiny jsou zvědomňováním svobody *jednotlivce*, a všechny střety a dějinné události tak lze podle Hegela chápat jako projevy boje za svobodu. Hybným momentem tohoto dějinného procesu jsou právě jednotlivci: dějiny nakonec stojí na těch, kteří vyjdou ze zažitých rámců, udělají něco nezvyklého, v kontextu norem i problematičtějšího, ale zpětně se ukáže, že jejich čin byl projevem žádoucí svobody, již je třeba integrovat do obecných struktur státu.

V tomto smyslu lze tvrdit, že hybným momentem tzv. policejního státu je urputnost, nezávislosti i svéhlavost jednotlivce. Pravdou však je, že tato svoboda – která se projevila v nahodilé urputnosti jednotlivce – směřuje podle Hegela vždy ke „zneosobnění“. Cenné skutky osobní svobody jsou proměněny v instituci, aby z ní mohli profitovat i ti, kteří zrovna nejsou hrdinové či světodějná individua a za svou svobodu bojovat neumějí anebo ani nechťejí.

Lakonicky řečeno, podle Hegela jde o to vytvořit takový stát, v němž lidé budou svobodni, aniž by museli být hrdiny. Tato pasáž vlastně není námitkou vůči předložené interpretaci, jen se mi zdálo, že autor příliš podcenil roli individua. To je však sama o sobě interpretační otázka, snad dokonce klíčová celého Hegelova díla. Vůbec mi tak nepřísluší, abych se zde vyjadřovala k tomu, zda je autorovo stanovisko pravdivé či nikoli. Jen se mi zdá, že některé aspekty Hegelovy filosofie byly potlačeny a že by autor mohl tento svůj interpretační přístup učinit explicitním.

Další námitky se týkají jednotlivostí. Autorovi vypadl jeden strukturální moment státu, a to rodina. Víím, že nebyla v jeho centru, ale přece: Pro Hegela je stát diferencí zaprvé rodiny, zadruhé občanské společnosti a zatřetí státu (legislativy a výkonné státní moci). Nezávisle na rodině svoboda podle Hegela neexistuje, a svoboda společnosti se mimo jiné ukazuje na tom, jakou svobodu je daná společnost ochotna poskytnout rodině. K tomu lze poznamenat, že na svou dobou měl Hegel – alespoň v této otázce – výrazně liberální názory: v rodinných a intimních otázkách rozhoduje láska, skutečně jen láska, a ta je navíc afektivní podobou svobody. Ale proti romantikům namítá: i láska potřebuje instituci.

Dále není jasné, jak autor do celku Hegelova díla zasazuje pojem lidských práv. Jeho poukaz, že sám Hegel určitou koncepci lidských práv formuluje, je možnou interpretací, ale není samozřejmá. Bylo by proto dobré ukázat, v jakém hegelovském kontextu o lidských právech uvažuje. Svázat lidská práva jen s „ideou svobody“, jak navrhuje, se mi jeví jako nedostatečně konkrétní řešení.

Závěr

Autor napsal skvělou práci, v níž uplatnil svou výjimečnou schopnost jasně vystihnout problém a rozvinout jej originálním způsobem v novém a aktuálním kontextu. Do práce se mimořádně šťastně promítlo i autorovo právnické vzdělání. Vedoucí této práce díky tomu profitovala z autorova mj. i právnického přístupu k Hegelově filosofii. Vzniklo tak podnětné, místy originální a ve všech ohledech poučené pojednání, které je navíc sepsáno krásným jazykem.

Práci jednoznačně doporučuji k obhajobě a hodnotím ji známkou výborně.

V Praze 30. 5. 2021

Tereza Matějčková, Ph.D.

⁴ Tamtéž, § 180, str. 225 n.